

חג האסיף וחג הסוכות

יום השוויון היה צריך להיות ראש השנה לפי הלוח השמשי הטבעי, לפני השיבושים המכוונים (הרומיים, אליליים והנוצריים), שדחקו אותו לפינת 21.9; בדרך כלל, יום השוויון השמשי סמוך לראש חודש תשרי בלוח הירחי, וזהו ייחודו הכפול של חודש ראשית השנה (שהוא גם אחרית השנה הקודמת (כפי שכתבתי במאמר על 'ראש או ראשית השנה'); השנה במיוחד, חל יום השוויון יחד עם יום החג הכפול שלנו, חג האסיף החקלאי יחד עם חג הסוכות ההיסטורי, "זכר ליציאת מצרים".

הלוח הכפול הוא השורש של כפל החגים בתורה – טבע ונס נפגשים בלוח החגים!

המשמעות המחודשת של הרגלים בתורה היא הקשורה בנס, ביציאת מצרים, בהיסטוריה המיוחדת של האומה הישראלית אשר הורתה ב"כור הברזל" של מצרים, ולידתה ביציאת מצרים.

המשמעות הטבעית של הרגלים בתורה היא הקשורה בטבע של ארץ ישראל, בחקלאות שלה, באביב – בקציר – באסיף, בקרבנות הביכורים שהובאו לה' מתבואת הארץ, אל הקודש.

יציאת מצרים היא הנס המעצב את ההיסטוריה הישראלית לדורותיה – הכניסה לארץ ישראל היא חזרה של האומה הישראלית לטבעיות הארצישראלית, לאדמה, לחקלאות, לשורשים, ומהם גם הופעת הקודש והמקדש.

עם טבעי נולד ומתגבש בארץ מולדתו, חוגג חגים טבעיים ולאומיים, חקלאיים ופולחניים – ואם הוא גולה מארצו, או נטמע בארצו לתוך כובשיו, הוא חדל מלהתקיים.

עם ישראל לבדו, יחידי בין כל העמים ואין דומה לו, התגבש ונולד בנס היציאה מגלות מצרים, וארץ-ישראל היא לו – לא 'מולדת' טבעית, אלא – שאיפה ומטרה, תפילה וייעוד, כיסופים וחזון – לחבר שמים וארץ, נס וטבע, היסטוריה וחקלאות.

אם עם ישראל (חלילה) גולה מארצו, ונשלט לאורך זמן בארצו ובגלותו, על ידי כובשיו, עדיין עם ישראל חי ומתקיים, שורד בדמיו, וממשיך להתפלל ליציאת מצרים מחודשת ולנס קיבוץ גלויות.

מכאן כפל המשמעות של חגי ישראל שבתורה, אשר מתפרש בהדרגה, מספר שמות, דרך ויקרא-במדבר, עד ספר דברים.

אילו היה עם ישראל עם טבעי (=טריטוריאלי), היו חגי הטבע קודמים לחגי הנס ההיסטורי, מפני שבטבע העולם ובטבע הדת הם צריכים להיות קודמים – החקלאות והפולחן קדמו לנס ההיסטורי, בזמן ובסדר הטבעי. אולם עם ישראל איננו עם טבעי, שאם לא כן לא היה מתקיים לאורך ימים – לכן התורה פותחת את החגים ביציאת מצרים של הנס ההיסטורי, ולא באביב הטבעי-החקלאי, שנמצא ברקע.

אלו חגים חגג עם ישראל בגלותו? – את חגי הזיכרון, חגי הנס שבהיסטוריה, מעצבי האומה הישראלית לדורותיה – פסח של יציאת מצרים, שבועות של מתן תורה, וסוכות של עם הנווד במדבר סיני, ובמדבר העמים.

אלו חגים עם ישראל בגלותו לא יכול היה לחגוג? – אביב, קציר ואסיף, חגי הטבע והמקדש – יום הנפת העומר בחדש האביב, חג הקציר הוא יום הביכורים שבשבועות, וחג האסיף בעלייה הגדולה לרגל, למשל זו שנזכרה בחנוכת הבית לה' על ידי שלמה, בירח האיתנים "בחג, הוא החדש השביעי" (מלכים-א, ח' ב).

חגים אלה, טבעיים-חקלאיים הם, והם קשורים במיוחד בבית המקדש, שם הובא קרבנם "אל-פני האדון ה'". כל ימי החורבן והגלות, אי אפשר לחגוג חגי טבע חקלאיים, גם לא בארץ ישראל, כי באין מקדש, אין לעובדי ה' ומייחדי שמו (=מונותיאסטיים) מקום ומקדש להביא אליו עומר – ביכורים – אסיף. רק 'זכר' נותר לעם בגלותו מחגי הטבע החקלאיים – ספירת העומר (שמתאפיינת במנהגי אבלות), מגילת רות בשבועות, וארבעת המינים בסוכות.

המקום הראשון בו נזכרו בתורה שלושת הרגלים (שמות כ"ג יד-טו) כבר מכיל את כפל המשמעות של פסח וחג המצות: "את חג המצות תשמר – שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב, כי בו יצאת ממצרים...". – ואולם שני הרגלים האחרים מופיעים שם רק בצורתם החקלאית, הארצישראלית, בלי שום קשר ליציאת מצרים:

וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה – וחג האסף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה (שמות כ"ג טז).

וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים, וחג האסיף תקופת השנה (שמות ל"ד כב).

לא זו בלבד, אלא שהסוכות אשר נזכרו ביציאת מצרים, הם המקום שבו אכלו בני ישראל את המצות, בפתח היציאה ממצרים:

ויסעו בני ישראל מרעמסס סלחה... ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ... (שמות י"ב לז-לט).

אילו היתה התורה מסתיימת בספר שמות, בברית סיני ובהקמת המשכן, יש להניח שהיינו אוכלים מצות בסוכות, זכר ליציאת מצרים, ואף על פי שאין חיוב כזה מפורש, וגם לא רמוז, בכתובים בספר שמות, הוא היה עשוי לצמוח ממנהג ישראל.

ואולם, פרשת המועדים בויקרא (כ"ג) "העבירה" את הסוכות מן החודש הראשון אל החודש השביעי, והצמידה אותו אל חג האסיף. זהו החידוש העיקרי של פרשת המועדים בספר ויקרא, ביחס לשלושת הרגלים, ש'חג האסיף' הוא מעתה גם 'חג הסוכות'.

תחילה קובעת הפרשה את החידוש הגדול – חג הסוכות ב-15 לחודש השביעי, במסגרת 'מקראי הקודש', שהם 'זכר ליציאת מצרים', אחר כך מופיע הסיכום של 'מקראי הקודש' – "אלה מועדי ה'..." (כ"ג לז-לח), ורק אז מופיע חג האסיף הידוע מספר 'שמות'. בסיום, חוזרת הפרשה לבאר את משמעותן של הסוכות, שנזכרו בתחילה, וכך הסוכות במשמעות שנתחדשה, פותחות וגם חותמות את היחידה השלמה.

דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לֵה'; בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ כָּל מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ; שִׁבְעַת יָמִים תִּקְרְבוּ אִשָּׁה לֵה', בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהִי לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשָּׁה לֵה' עֲצַרְתָּ הוּא, כָּל מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ...

אֲךָ בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַסְפְּכֶם אֶת תְּבוּאֹת הָאָרֶץ תַּחֲגוּ אֶת חַג ה' שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שִׁבְתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁבְתוֹן; וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנַף עֵץ עֵבֶת וְעַרְבֵי נַחַל, וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים; וְחַגְתֶּם אֹתוֹ חַג לֵה' שִׁבְעַת יָמִים בְּשָׁנָה, חֶקֶת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם, בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תַחֲגוּ אֹתוֹ;

בַּסֻּכּוֹת תִּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים, כָּל הָאֲזָרַח בְּיִשְׂרָאֵל יִשְׁבוּ בַסֻּכּוֹת; לְמַעַן יִדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם. (ויקרא כ"ג, לד-מג)

מכאן ברור, ש'חג הסוכות' ו'חג האסיף' הם באמת שני חגים בתאריך אחד. מאופן זה של הגדרת שני החגים יש ללמוד כי התורה מחשיבה עד מאד את הכפל הזה, לבל נחשוב כי 'חג הסוכות' ההיסטורי דוחה את 'חג האסיף' החקלאי, ממקומו – ההדגש "אך" בא ללמדנו כי 'חג האסיף' נותר במקומו, וחגיגת שבעת ימים לפני ה' "באספכם את תבואת הארץ", כוללת בתוכה את שמחת ארבעת המינים – "פרי עץ הדר, פֶּת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל".

מעתה, לא נאמר עוד 'לולב ואתרוג של סוכות', אלא 'לולב ואתרוג של אסיף'. הסוכה היא המוקד והמצווה של 'חג הסוכות', בעוד ארבעת המינים הם המוקד והמצווה של 'חג האסיף', ושתי המצוות מבטאות את כפל החגים ב-15 יום לחודש השביעי –

כיוון, ש'חג האסיף' כבר נקבע בתורה (בספר 'שמות') כחג חקלאי ארצישראלי, אפשר לקובעו מעתה כ'חג הסוכות', רק על ידי קביעת 'חג הסוכות' לעצמו, באותו הזמן, והצמדת שני החגים יחד.

אולם מדוע לא קבעה התורה מראש, כבר בספר 'שמות', את "חג הסֶפֶת... באספך מגרנך ומיקבך" (דברים ט"ז א), כדרך שקבעה את "חג המצות... למועד חדש האביב" (שמות כ"ג יד, ל"ד יח)?

הסיבה הנראית לעין לתופעה זו בפשוטו של מקרא, היא הפער בין ה'סוכות' של יציאת מצרים, כתחנה ראשונה ביציאה, לבין סוכות המדבר שבהמשך הדרך, והן מזכירות את "כל הדרך אשר הוליקך ה' א-להיך זה 40 שנה במדבר" (דברים ח' ב). זו גם סיבת ההעתקה של הסוכות מן החודש הראשון לחודש השביעי, כפי שהבין נכונה הרשב"ם (בפירושו הארוך, והיוצא דופן, לויקרא כ"ג מג):

"למען ידעו דלתיכם כי בסֶפֶת הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", פשוטו, כדברי האומרים במסכת סוכה (יא ע"ב), סוכה ממש. וזה טעמו של דבר:

"חג הסֶפֶת תעשה לך שבעת ימים, באספך מגרנך ומיקבך" (דברים ט"ז יג) – באספך את תבואת הארץ, ובתיכם מלאים כל טוב, דגן ותירוש ויצהר, למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה – ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה, ובתיכם מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם "לחיי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה".

וכסדר הזה נמצא בפרשת "והיה עקב תשמעון":

וזכרת את כל הדרך, אשר הוליקך ה' א-להיך, זה ארבעים שנה במדבר... " (דברים ח' ב-ג). ולמה אני מצוה לך לעשות זאת? – "כי ה' א-להיך מביאך אל ארץ טובה, ארץ נחלי מים... ארץ חֶטֶה ושערה, וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן, ודבש; ארץ אשר לא במסֶפֶת תאכל בה לחם, לא תחסר כל בה... ואכלת ושבעת... השמר לך פן תשכח את ה' א-להיך... פן תאכל וּשְׂבַעְתָּ, ובתים טבים תבנה וישבֶּת... ורם לבבך, ושכחֶת את ה' א-להיך, המוציאך מארץ מצרים, מבית עבדים, המוליקך במדבר הגדול והנורא, נחש, שרף ועקרב, וצמאון אשר אין מים, המוציא לך מים מצור החלמיש, המאכלך מן המדבר, אשר לא ידעון אבתיך... ואמרת בלבבך, לחיי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה – וזכרת את ה' א-להיך, כי הוא הנתן לך פֶּת לעשות חיל... (שם ז-יח).

ולכן יוצאים מבתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה, ויושבין בסוכות לזיכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב, לבלתי רום לבבם על בתיהם מלאים כל טוב, 'פן יאמרו, ידינו עשו לנו את החיל הזה'."

'סֶפֶת' שבספר שמות (ובפרשת מסעי), איננו אלא מקום ראשון בו חנו בני ישראל ביציאת מצרים (ואכלו בו את המצות). אמנם יש בו שורש למושג 'סוכות', כי בצאת בני ישראל מ'סוכות' הופיע עמוד הענן "לנחֶתם הדרך" (שמות י"ג כא) – אבל אין די בכך כדי להתמודד עם סכנות השפע, הגאווה וההשחתה הצפויות בארץ ישראל.

ברגע שהתורה העתיקה את ה'סוכות' לחדש השביעי, ואת מושג ה'סוכות' של יציאת מצרים, אל הישיבה 'בסוכות' 40 שנה בלא בית ובלא נחלה, קיבל המושג 'סוכות' משמעות חדשה, שמזכירה את 'דרך התלאות', והיא מתחברת באמת אל חג האסיף חיבור פנימי-חינוכי-מוסרי.

מעתק זה התרחש רק משעה שהתארכה שהותם במדבר, ולא נכנסו תיכף לארץ האבות. בספר שמות עדיין עמדה על הפרק האפשרות של כניסה מהירה לארץ האבות (שמות כ"ג כ-לג), לולי חטא העגל, וחטאי המדבר עד גזרת 40 השנה.

המובן החדש של הסוכות מופיע לראשונה בפרשת המועדים ב'ויקרא' (שנאמרה באהל מועד, אחרי חטא העגל), והוא מקבל את מלוא משמעותו דווקא בספר דברים, במפגש עם השפע של ארץ זבת חלב ודבש.